

VILÁG- TÖRTÉNET

A HUN-REN BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **HÁMORI NAGY ZSUZSANNA**
HÁROM „SZARMATA ODÜSSZEUSZ”
- **ÖZKAN BARDAKÇI**
HŰSÉG, HŰBÉRI FÜGGÉS ÉS EGYÉNI AMBÍCIÓK
- **MONOSTORI TIBOR**
ÁRVA APRÓDBÓL TESTŐRTISZT ÉS NÉMETALFÖLDI BIRTOKOS
- **MÉSZÁROS KÁLMÁN**
„EGY KIPRÓBÁLT HŰSÉGŰ ÉS TITOKTARTÓ IFJÚ”
- **SZÁSZ GÉZA**
EMIGRÁCIÓ, UTAZÁS, ÖNIGAZOLÁS
- **SZEMLE**
SEMSEY VIKTÓRIA, ORDASI ÁGNES, JEAN-CHARLES DAUMY,
CLÉMENT MONSEIGNE ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Martí Tibor, Vámos Péter
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Lovaš Eldina, Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

14. (46.) évfolyam 2024. 3.

TARTALOM

Nemesi emigrációk Európában a kora újkorban (Tóth Ferenc)	331
<i>Tanulmányok</i>	
Hámori Nagy Zsuzsanna: Három „szarmata Odüsszeusz”. A Łaski fivérek Európa uralkodóinak szolgálatában	335
Özkan Bardakçı: Hűség, hűbéri függés és egyéni ambíciók. Kísérlet a tizenöt éves háborúban harcoló külhoni nemesek tipizálására	369
Monostori Tibor: Árva apródból testőrtiszt és németalföldi birtokos. Somogyi Márton karrierje a brüsszeli spanyol Habsburg-udvarban, 1594–1631	399
Mészáros Kálmán: „Egy kipróbált hűségű és titoktartó ifjú.” Ilosvay János, a fejedelem fegyverhordozója és bujdosótársa	411
Szász Géza: Emigráció, utazás, öngazolás. A francia nemesi emigráció diskurzusai a 18. században	431
<i>Szemtanú</i>	
Takács László: Egy ír nemes beszámolója a török elleni harcokról 1683-ból. Francis Taaffe levelei	447
<i>Szemle</i>	
Thaly Kálmán híres műve franciául (Jean-Charles Daumy)	467
A nemesség és az eszmék vándorlása Európában a 17–19. században (Clément Monseigne)	470
Portugália és Brazília történelme az „Atlantisz-álmom” tükrében (Semsey Viktória)	473
Károk és károsultak – avagy Gabriele D’Annunzio fiumei vállalkozásának ára (Ordasi Ágnes)	477

Jelen számunkat Tóth Ferenc szerkesztette

Nemesi emigrációk Európában a kora újkorban

A kora újkori nemesi emigrációk jelensége különösen aktuális téma a nemzetközi történeti kutatásban. 2018 júniusában Le Mans-ban *Noblesses en exil: Les migrations nobiliaires entre la France, l'Empire et l'Europe centrale (XVe-XIXe siècle)* címmel, Laurent Bourquin, Olivier Chaline, Michel Figeac és Martin Wrede professzorok szervezésében egy nagyszabású nemzetközi konferenciát szenteltek a kérdésnek. A konferencia előadásait tartalmazó kötet 2021-ben jelent meg,¹ és azóta a vonatkozó kutatások nélkülözhetetlen kézikönyvévé vált. Örömteli módon a hazai történészek is viszonylag gyorsan bekapcsolódtak a nemzetközi kutatásokba. A HUN-REN BTK Történettudományi Intézet munkatársai 2020 óta három nemzetközi mobilitási projektben is részt vettek, és immár két éve létrejött a HUN-REN-ELTE Nemesi Emigráció és Emlékezet (1541–1756) Kutatócsoport. Folyóiratunk jelen számában a hazai és külföldi kutatások eredményeiből közlünk néhány tanulmányt.

Napjaink migrációs problémái felhívták a figyelmet a kora újkor óta folyamatosan zajló európai migrációs folyamatokra, amelyek a földrész történetének gyakran méltatlanul elfeledett részét jelentik. A kora újkori nemesi emigrációkra vonatkozó kutatások külön kategóriát alkotnak. Más társadalmi csoportokkal összehasonlítva, a nemeseknek jóval több okuk és lehetőségük volt az emigrációra. Az ősök földjéhez való ragaszkodás ellenére a nemesi elit tagjaira mindig is jellemző volt a mobilitás, és a nemesség értékrendjének fontos részét képezte az új tájak felfedezésének igénye, emellett gyakran erős kalandvágy is fűtötte a nemesi ifjakat. A határ menti területeken élő nemeseket vonzotta az elérhető külhon, amelyről bizonyos ismeretekkel is rendelkeztek. Egyes családokat még fokozottabban jellemezte az európai távlatok keresése, aminek köszönhetően a földrajzi határokat áthágva különféle országokban vállaltak szolgálatot. A korábbi kutatásaink eredményeiből levont tanulságokból kiindulva elhatároztuk, hogy megpróbáljuk megvilágítani a nemesi emigráció különböző vonatkozásait és összefüggéseit. A beható forrásfeltárás és az európai összehasonlító vizsgálat a történettudomány új perspektíváit nyithatja meg.

A nemesség vándorlása okainak feltárása mellett a migráció konkrét módjait, anyagi, társadalmi és politikai körülményeit is górcső alá kívánjuk venni. A ne-

¹ *Noblesses en exil. Les migrations nobiliaires entre la France et l'Europe (XVe-XIXe siècle)*. Éd. Bourquin, Laurent – Chaline, Olivier – Figeac, Michel – Wrede, Martin. Rennes, 2021.

messég utazását megkönnyítő és külhoni fogadását elősegítő nemzetközi kapcsolati hálók feltárása szintén fontos feladatnak tűnik, legyen itt szó akár a családi hálózatokról, akár a már külföldre került családtagokról. Kiemelt jelentőséget tulajdonítunk annak, hogy az új környezetbe került személyek miként illeszkedtek be a másik ország társadalmába, ugyanakkor milyen közös kultúrát őriztek meg a távolság és a befogadó társadalom hatása ellenére. Ezenkívül lényegesnek tartjuk az emigráns nemesek hazai kapcsolatait és az azok fenntartásához szükséges mód-szereket is, például azt, hogy miként irányították a távolból a gazdasági ügyeiket, valamint hogy milyenek voltak a házassági szokásaik.

A *Világtörténet* jelen számában közölt tanulmányok e széles kutatási témán belül különböző területekre fókuszálnak. Hámori Nagy Zsuzsanna az udvari társadalmakban fontos diplomáciai kapcsolatokat építő Łaski testvérek, Hieronim, Jan és Stanisław szerepét vizsgálja. A lengyel főnemesi család sarjai nagybátyjuk, Jan Łaski gnieźnoi érsek és lengyel primás támogatásával kerültek a Habsburg-ellenes nemzetközi kapcsolatokat kialakító francia és magyar uralkodó szolgálatába. A tanulmány kitér arra is, hogy az oszmánbarát politikai szövetség milyen korlátokat jelentett egyéni karrierjük alakulása és családjuk boldogulása szempontjából.

Az európai nemesség vándorlásának folyamatában elsődleges szerepet játszottak a katonai kapcsolatok és a háborús események. A törökellenes háborúknak a magyar hadszíntéren küzdő nyugat-európai nemesek jelentőségéről két írás is beszámol. A tizenöt éves háborúban harcoló francia, vallon, lotaringiai és itáliai nemesek történetével foglalkozó és a magyar kutatásokat is jól ismerő Özkan Bardakçı nemrég védte meg a 17. századi Habsburg–oszmán háborúk hadseregeiről szóló doktori disszertációját, amelynek egyik fontos kérdését, a Magyarországon szolgáló nemesek karrierstratégiáit emeli ki itt közölt írásában. A szerző számos példán keresztül mutat rá a magyarországi harcokban részt vevő külföldi nemesek motivációira, a hűbéri függés, a vallási tradíciók és a dicsőségszerzés vágyának bonyolult mozgatórugóira.

Szintén a törökellenes háborúk korához, de annak a 17. század végi időszakához kapcsolódik Takács László forrásközlése is, amelyben Francis Taaffe ír nemes testvérenek írt leveleit olvashatjuk magyarul. Mint ismeretes, a 17. században számos ír nemes szolgált az európai katolikus uralkodók hadseregében. Közülük kiemelkedik Francis Taaffe, aki V. Lotaringiai Károly herceg közeli bizalmasa volt. 1683-ban részt vett a törökellenes hadjáratban, jelen volt Bécs és Esztergom felszabadításánál. Tapasztalatairól szemléletesen írt testvérenek leveleiben, amelyeket néhány évvel később az angol közvélemény tájékoztatása céljából publikáltak. Nemcsak a hadi eseményekről adott hírt, hanem az európai segélycsapatok katonáinak általános benyomásairól is beszámolt.

Viszonylag jól ismert tény, hogy számos németalföldi főnemes – például Arenberg herceg, Buquoy gróf vagy Ligne herceg – harcolt a korszak magyarországi törökellenes küzdelmeiben. Ugyanakkor szintén sok magyar huszár küzdött a németalföldi harctereken, és többen közülük jelentős karriert futottak be, mint például Somogyi Márton, aki Albert főherceg bizalmasa és testőrkapitánya lett. Monostori Tibor ennek a rejtélyes, magyar nemesi őssökkel büszkélkedhető, a brüsz-

szeli udvarban fényes karriert befutó katonatisztnak állít emléket, aki mellesleg valószínűleg Miguel de Cervantes *Don Quijote* című művének első magyar olvasója is lehetett. Karrierjében fontos szerepet játszott a két befolyásos nemesi dinasztia – a Cardona és a Dietrichstein család – tagjaival kialakított bizalmas kapcsolata és a brüsszeli udvarban folytatott sikeres „lobbizása” is, aminek köszönhetően kényes és fontos diplomáciai feladatokat és udvari szolgálatokat nyert el.

Mészáros Kálmán tanulmánya főszereplőjének, Ilosvay Jánosnak a pályája szintén katonaként indult. II. Rákóczi Ferenc udvarának jelentős tagja, fegyvernöke, majd a fejedelem bujdosótársa lett. A Bereg vármegyei református nemesi családból származó Ilosvay a szabadságharc után Lengyel-, majd 1712-ben Franciaországba is követte Rákóczit, ahol 1716-ban katolizált, és a fejedelemmel együtt visszavonult a kamalduliak grosbois-i kolostorába. Majdnem tízéves késéssel, csak 1726 körül csatlakozott a Törökországban élő bujdosókhoz, ahol egy Rákóczit is megtévesztő francia kalandor hálójába keveredve illuzórikus terveket kovácsolt. Utóbb Rákóczi József szolgálatába állt, és nem sokkal a fejedelemfi halála után, 1738 végén hunyt el Csernavodában.

A Grand Tour keretein belül és azon kívül zajló európai utazások története szintén szorosan kapcsolódik a nemesi migrációk témájához. Montesquieu jól ismert felső-magyarországi bányavidéki tanulmányútjának vagy Teleki József 1760-as évekbeli franciaországi utazásainak forrásai jól megvilágítják a két ország közötti tudományos és kulturális kapcsolatok jelentőségét. Ehhez a témához kapcsolódik Szász Géza írása, amely a francia nemesi emigráció 18. századi diskurzusait vizsgálja. A szerző megállapításai szerint az emigrációval kapcsolatos francia terminológia a 18. század végén, a francia forradalmi emigráció idején alakult ki. A francia emigránsok nyelvhasználatának elemzése azt mutatja, hogy szövegeikből általában hiányoznak a helyzetükre való utalások. A század eleji protestáns menekült Aubry de La Mottraye inkább a diplomáciai tevékenységét hangsúlyozta, míg a forradalmi emigráns Salaberry gróf útleírásában a távozásáról és visszatéréséről szólva tartózkodott attól, hogy emigránsnak nevezze magát. Mindkét esetben az európai elittel való azonosulás megerősítését látjuk, a szerzők a nemzetek feletti kategóriákat részesítették előnyben.

A kötet tanulmányai és a kutatásokhoz kapcsolódó legfrissebb kiadványokat bemutató recenziók bizonyára felkeltik az érdeklődő olvasók figyelmét a nemesi emigrációk kora újkori története és a vonatkozó kutatások iránt.

Tóth Ferenc

NOBLE EMIGRATIONS IN EUROPE IN THE EARLY MODERN HISTORY

The rise in interest in migration studies during the past years has led to an increase in studies of historical migrations, which are often conducted from innovative perspectives. The migration of noblemen in the early modern era has received particular attention in recent historical research around the world. It has been the subject of the major international conference organized in June 2018 in Le Mans by Laurent Bourquin, Michel Figeac, Olivier Chaline and Martin Wrede with the title *Noblesse en exil: Les migrations nobiliaires entre la France, l'Empire et l'Europe centrale (XVe–XIXe siècle)*. The present volume contains historical studies which reflect the new directions of the history of noble migration in the early modern history in Europe.

CONTENTS

Noble Emigrations in Europe in the Early Modern History (Ferenc Tóth)	331
<i>Studies</i>	
Zsuzsanna Hámori Nagy: Three “Sarmatian Odysseus”: The Łaski Brothers in the Service of European Rulers	335
Özkan Bardakçı: Loyalty, Clientelism and Individual Ambition: A Typology of Noble Mobility in the Long Turkish War	369
Tibor Monostori: The Story of an Orphan Child from Hungary Becoming a Bodyguard Officer and Estate-Owner in the Spanish Low Countries: The Career of Márton Somogyi, 1594–1631	399
Kálmán Mészáros: “A Young Man of Proven Loyalty and Secrecy”: János Ilosvay, the Prince’s Armor Bearer and Companion in Exile	411
Géza Szász: Emigrate, Travel, Assert Yourself: Speeches of French Noble Emigrants in the 18 th Century	431
<i>Eyewitness</i>	
László Takács: An Irish Nobleman’s Account of Fighting the Turks in 1683: Letters of Francis Taaffe	447
<i>Book Reviews</i>	
Kálmán Thaly’s Famous Work in French (Jean-Charles Daumy)	467
The Migration of Nobility and Ideas in Europe in the 17 th –19 th Centuries (Clément Monseigne)	470
The History of Portugal and Brazil in the Light of the “Atlantis Dream” (Viktória Semsey)	473
Damage and Victims: The Cost of Gabriele D’Annunzio’s Enterprise in Fiume (Ágnes Ordasi)	477

Ára: 800 Ft
Előfizetőknek: 600 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél,
vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440,
vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda,
Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetében
(1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.,
telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban
(1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2024. évi megjelentetését
a Magyar Tudományos Akadémia támogatja.

MTA MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

**HUN
REN** |

BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET